

Værdier i landskabet

Brandt, Jesper

Published in:
Nye vinkler på kulturlandskabet

Publication date:
1996

Document Version
Early version, also known as pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J. (1996). Værdier i landskabet. In J. Primdahl, & J. Brandt (Eds.), *Nye vinkler på kulturlandskabet* (pp. 63-71). Roskilde Universitet. Landskabsøkologiske skrifter No. 5

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Jesper Brandt
Center for Landskabsforskning
Roskilde Universitetscenter
Hus 19.2
4000 Roskilde

VÆRDIER I LANDSKABET

Fremtidens landskaber

Forskningsrådene har tildelt det sidste projekt under programpakken 'Menneske, Landskab og Biodiversitet', der har navnet: Værdi, Landskab og Biodiversitet' rollen som det, der skal beskæftige sig med fremtidens landskab. Selvom netop fremtiden jo er svær at spå om, og derfor faktisk også svær at forske i, og selv om projektet heller ikke er formuleret som fremtidsforskning, så accepterer vi alligevel den rolle. Men naturligvis ikke uden at kunne forankre arbejdet i fortiden og ikke mindst nutiden.

Især siden 1960'erne har vi oplevet en voldsom strukturudvikling i landbruget, der har haft stor indflydelse på landskabsudviklingen, bl. a. i form af en omfattende monotonisering af agerlandet som den dominerende del af kulturlandskabet. Klarest er det kommet til udtryk gennem en omfattende nedlæggelse af småbiotoper i det åbne land (Agger & Brandt, 1988; Biotopgruppen:, Agger, Brandt, Byrnak, Jensen, & Ursin, 1986).

Siden begyndelsen af 80'erne har udviklingen i nogen grad ændret retning. Tilsvarende kan vi i det store og hele nu konstatere en stagnation i småbiotopudviklingen, nogle steder endog en fremgang (Brandt, Holmes, Larsen, & Madsen, 1996). En overgang blev det tolket som en begyndende marginalisering som følge af overproduktionstendenserne indenfor EU: Senere måtte det konstateres, at stagnationen på landsplan så ud til at dække over både frem- og tilbagegange, altså en samtidig ekstensivering og intensivering, hvor ekstensiveringen var udtryk for en marginalisering af landbruget, mens intensiveringen blot var et andet svar på overproduktionskrisen: Måske kan man alligevel klare sig med lavere priser, hvis man rationaliserer og industrialiserer driften yderligere (Agger & Brandt, 1987; Agger & Brandt, 1988).

Nye mekanismer bag landskabsudviklingen

Men der ligger også andre økonomiske tendenser bagved, der gør, at ekstensivering/intensivering nok er en altfor forenklet betegnelse for, hvad der egentlig er for tendenser, der viser sig i markedskræfternes påvirkning af udviklingen af kulturlandskabet:

Uanset miljøregulering og overgang til arealstøtteordninger vil der under alle omstændigheder ligge et pres for en vis intensivering af landbruget gennem fortsat

^En udførlig beskrivelse af projektet kan rekvireres på Center for Landskabsforskning, Hus 19.1, RUC, p.box 260, 4000 Roskilde, Fax 46 75 39 70, E-mail: vlb@geo.ruc.dk

industrialisering. Hollandske undersøgelser af disse tendenser levner ikke megen plads for en sådan udvikling i Danmark set i lyset af udviklingen af de komparative fordele indenfor EU, men overskudslagrene er jo ved at være væk, og hvis opsvinget i øst-asien blot holder sig nogen lunde, skulle der nok være grundlag for at især den specialiserede svineavl i Danmark, men også andre former for specialiseret produktion for verdensmarkedet i nogen grad vil følge en sådan tendens. Men det er på den anden side højst sandsynligt, at det vil være en mindre del af vore landbrugsarealer, der vil bevæge sig den vej. Størstedelen vil sandsynligvis bevæge sig i en anden retning - eller andre retninger, der vil give nye muligheder og nye tendenser i landskabsudviklingen: Det vil ikke være et udtryk for at landbruget opgives, men tværtimod at nye former for modernisering af landbruget af mange årsager begynder at vise sig:

- a) Den sårbarhed, der konjunkturmæssigt og økologisk har vist sig indenfor den specialiserede landbrugsproduktion, ser ud til i stigende grad at blive imødegået af en stadig mere divers produktion på de enkelte bedrifter. For markdriften har det f.eks. vist sig gennem de senere år ved opgivelsen af den ensidige bygdyrkning og genindførelsen af et regelmæssigt sædskifte, hvilket formentlig er én væsentlig baggrund for stabiliseringen af småbiotopudviklingen, især på de mindre brug: Med et regelmæssigt sædskifte er der ikke helt det samme incitament som tidligere for at rydde markskellene inde på bedriften. Også på andre område må en mere divers produktion formodes at indfluere positivt på landskabelige og miljømæssige forhold (Brandt, 1995).
- b) Denne øgede diversificering viser sig også i en øget orientering fra landbrugsbedrifterne mod alternative indtægtsmuligheder, der i stigende grad peger væk fra den ensidige tilknytning til det landbrugsindustrielle kompleks: Stalddørssalg, landbrugsturisme, bed&breakfast, jagtinteresser, juletræs- og pyntegrønt, m.v (Ilbary & Bowler, 1993).
- c) Grundlaget herfor er ikke blot en overlevelsesstrategi for et betrængt landbrug, men også at ikke-landbrugsmæssige kapitalgrupper ser investeringsmuligheder i det åbne land, indenfor turisme, jagt, skovrejsning, naturgenopretning m.v.
- d) og denne investeringsstrategi knytter sig til et øget markedmæssigt behov for at gøre det åbne land tilgængelig for en lang række ikke-landbrugsmæssige formål, der kun kan imødekommes gennem en flersidig udnyttelse af landbrugslandskabet. Denne kan på den anden side kun lade sig gøre, såfremt de miljøproblemer som typisk knytter sig til en ensidig udnyttelse af landskabet, bliver afhjulpet.

Den grundlæggende økonomiske dynamik i landskabsudviklingen i de kommende år kan altså beskrives som en sprængning af den traditionelle landbrugskapitals monopol på det åbne lands forvaltning, der åbner op for investeringer for alle mulige andre kapitalgrupper og interesser knyttet til en generel intensivering af landskabsudnyttelsen i form af en overgang til en flersidig udnyttelse af det åbne land. Statens reguleringer i form af planlægning og forvaltning af det åbne land, herunder ikke mindst miljøreguleringer, skal også ses i lyset heraf.

Øgede konflikter og brydninger af holdninger

Det er naturligvis svært at udtale sig ret meget i detaljer om, hvad det vil indebære, ikke mindst for arealanvendelsen og landskabets udseende, herunder biodiversiteten. Men det vil vi ikke desto mindre forsøge i projektet, og vi vil også gå videre. For ét er i hvert fald sikkert; denne udvikling

- a) vil indebære mange og nye konflikter i brugen og forvaltningen af det åbne land, der kræver helt anderledes reguleringsformer end vi kender idag (Primdahl & Brandt, 1996), og
- b) udviklingen vil indebære en omfattende brydning af holdninger og værdier omkring landskabets indretning,
 - fordi landskabet har undergået og vil undergå store ændringer,
 - fordi der i disse år sker store skift i grundlæggende holdninger til brugen og forvaltningen af vore omgivelser, og
 - fordi langt flere forskelligartede interessegrupper vil gøre sig gældende.

Derfor vil det f.eks. ikke være tilstrækkeligt blot at henvise til landmandens nye rolle som naturforvalter. Når landmanden ikke kun skal forvalte naturen for sig selv, men for alle mulige andre, må han jo spørge sig for. Men hvem? Hvem skal han finde ud af det med, og hvordan skal han så forvalte naturen? Hvordan kan han (eller andre) egentlig vide om han forvalter den rigtigt? Det vil ikke være nok at spørge i Skov- og Naturstyrelsen. De vil blot være én part i sagen - som regel uden kendskab til det lokalsamfund forvaltningen skal foregå i.

På den baggrund tror jeg godt at man kan forudsige, at de hæftige diskussioner, der på det seneste har været ført omkring dyreetiske regler, hvis betydning jo alle i dag anerkender, vil brede sig til landskabet i det kommende år.

Det er disse ting det sidste projektet 'Værdi, Landskab og Biodiversitet' handler om.

Værdi, Landskab og Biodiversitet

'Værdi, landskab og biodiversitet' er et forskningsprojekt om værdier, konsekvenser og styring med henblik på integreret brug og forvaltning af det åbne land. Formålet med projektet er at skabe et empirisk og teoretisk grundlag for en brug og forvaltning af det åbne land, som

1. muliggør en bevidst etisk afvejning af værdier og interesser,
2. baserer sig på registreringer og analyser af relevante biologiske og økonomiske forhold, og
3. betjener sig af validerede styringsinstrumenter.

Det er ikke primært tænkt som et redskab for Skov- og Naturstyrelsen eller amternes planlæggere. Netop derfor har vi valgt vendingen brug og forvaltning af det åbne land. Skov- og Naturstyrelsen, planstyrelsen og amterne vil naturligvis have

koordinerende og opsamlende roller omkring en lang række principper, og en relevant forvaltning skal naturligvis også udvikles her, men brugerne, landmændene, lokalsamfundet, er og bliver de egentlige aktive forvaltere af det åbne land. Kommunerne samt et endnu mere lokalt niveau, f.eks. de gamle sogne, må i øvrigt formodes at blive langt mere involverede i fremtidens planlægning af det åbne land end de er i dag (Brandt & Bramsnæs, 1988).

Projektet er bygget op omkring 3 hovedproblemerkredse:

- En integreret landskabsdatabase
- Naturetiske helhedssyn
- Analyseredskaber vedr. naturgrundlag, forvaltning og regulering

Den integrerede landskabsdatabase

Udgangspunktet for den integrerede landskabsdatabase er den database over småbiotoper, arealanvendelse og ejendoms- og bedriftsstruktur, der er opbygget i forbindelse med RUC og SNSs overvågning af småbiotoper. Den omfatter 32 2*2 km² store områder i landet, hvor der endvidere foreligger interviewoplysninger om småbiotoperne og deres funktioner indenfor landbrugsbedriften. Denne overvågning startede i 1981, og er gennemført hvert 5. år siden. Kortlægningen i 1996 vil blive benyttet som grundlag for det empiriske arbejde i projektet.

Databasen vil blive udvidet med datalag om naturgeografiske forhold, og en landskabsøkologisk basiskartering, der kan benyttes som geografisk referenceramme for detaljerede sammenlignende landskabsstudier, bl.a. af kulturlandskabets grad af tilpasning til de naturmæssige betingelser. Interviewdelen vil blive udvidet dels med data om omkostninger ved oprettelse, vedligeholdelse og nedlæggelse af småbiotoper, dels med supplerende information i form af indikatorer for driftens brugsintensitet på markniveau.

Der vil blive tilføjet en systematisk kortlægning af fuglefaunaen og vegetationen af karplanter. Muligvis vil selve biotopregistreringen blive udvidet med en klassifikation, der tillader en grov kvalitetsvurdering af de enkelte biotoper.

For at skabe empirisk grundlag for sammenlignende analyser på et mindre detaljeret niveau vil databasen for 3 områders vedkommende blive udvidet til kommuneniveau eller lignende. Vi har foreløbigt valgt Gundsø kommune og det område ved Bjerringbro, der benyttes af det andet projekt. Det sidste bliver formentlig et område i (vest)Jylland domineret af hedeslette.

Landskaberne i databasen visualiseres gennem computervisualisering, kortproduktioner, 3-D-modeller, skrå flyfotos og forskellige former for billedmanipulationer, der kan indgå i undersøgelser af brugergrupperes interesser og værdier i landskabet.

Naturetiske helhedssyn

Den anden hovedproblemkreds er en systematisk-filosofisk analyse af de værdiforestillinger, der knytter sig til forskellige former for udnyttelse, udvikling og beskyttelse af det åbne land.

Analysen af etiske grundpositioner, drejer sig om, hvilke entiteter, der har krav på moralsk hensyntagen for deres egen skyld. Er den f.eks. menneskecentreret, bevidsthedscentreret, biocentret, eller måske landskabscentreret?

Sådanne grundpositioner skal forbindes med en etisk teori, der siger noget om, hvilken form og vægt det moralske hensyn har, om det f.eks. er velfærdsbaseret eller rettighedsbaseret.

Resultatet bliver forskellige naturetiske helhedssyn, der så skal suppleres med nogle værditeoretiske overvejelser, f.eks. om, hvad der indenfor et menneskecentreret synspunkt gør livet godt, eller hvilke interesser dyr og naturforekomster meningsfuldt kan tilskrives ud fra f.eks. et bevidsthedscentreret eller et biocentret synspunkt. Også æstetiske værdier skal her analyseres.

Med udgangspunkt i en lang række forskellige synsvinkler søges så opstillet en systematisk klassifikation af landskabelige værdier, såsom forskellige brugsværdier, æstetiske værdier, værdier i relation til biodiversitet m.m., der indlejres på forskellig måde i de forskellige naturetiske helhedssyn. Ved hjælp af klassifikationen skitseres også væsentlige værdi- og interessekonflikter, der kan forventes i relation til brug og forvaltning af det åbne land.

Endelig vil der blive foretaget en række filosofiske, økonomiske og juridiske konsekvensanalyser af de opstillede naturetiske helhedssyn.

Analyseredskaber vedr. naturgrundlag, forvaltning og regulering

Den 3. problemkreds omfatter dels bearbejdning af data fra landskabsdatabasen, dels bredere teoretiske undersøgelser af baggrunden for disse data.

Det drejer sig om analyser af landskabsdiversitet, f.eks. gennem opstillingen af forskellige typer heterogenitetsmål, af biodiversitet, og ikke mindst sammenhængen mellem disse to områder.

Betingelser for regulering skal undersøges, bl.a. gennem analyser af landbrugernes beslutningsgrundlag vedrørende deres forvaltning af landbrugslandskabet. Har en given regulering faktisk haft betydning for landskabet? Hvornår preller en regulering af og mister den tilsigtede effekt? Eller hvordan vil forskellige kulturelle erfaringer, værdier og holdninger påvirke den måde, hvorpå styringsmidlerne indvirker på naturindholdet i agerlandet?

Forskellige økonomiske, juridiske og informative styringsmidler vil blive undersøgt og gennemspillet, herunder også alternative reguleringsinstrumenter som f.eks. principperne bag det østrigske økopointsystem, der systematisk sammenkobler landbrugsdriften med biotopplejen i et landskab (Brandt, 1995; Mayrhofer & Schawerda, 1991).

Skal en fremtidig offentlig forvaltning af det åbne land være kompetencespecificeret eller helhedsorienteret? Det vil også blive et vigtigt spørgsmål. Endelig skal det undersøges, hvordan forskellige interessegrupper forholder sig til udnyttelsen af det åbne land.

Integration af hovedproblemkredsene

En oversigt over de 3 hovedproblemkredse er givet i Figur 1.

Der vil naturligvis være en naturlig arbejdsdeling mellem de tre hovedproblemkredse, men der tilstræbes også en høj grad af integration, som angivet i figuren. F.eks. pågår der for tiden en intens diskussion om, hvorledes feltregistrering og interviews skal tilrettelægges i sommeren 1996, så vi sikrer bedst muligt empirisk grundlag for alle delprojekterne under hovedproblemkredsene. Det, der dog navnlig vil binde problemkredsene sammen vil være koblingen til de scenarier, der bliver den anden dimension i projektet ved siden af hovedproblemkredsene.

Scenarierne

Scenarierne vil knytte sig til anskueliggørelsen af forskellige alternative udviklingsveje for det åbne land. Hvert scenarie (se Figur 1) vil indeholde en problemformulering, f.eks. omkring hensyn til diversitetsmål, miljøforhold, valg af styringsmidler, beslutningsgrundlag i landbruget, landskabsæstetik m.v., der munder ud i alternative praksisformer, knyttet til forskellige naturetske helhedssyn.

For hver problemstilling udvælges egnede områder, og evt. supplerende registreringer i forhold til databasen foretages.

Der gennemføres kvalitative interviews for at afdække de forskellige parter værdigrundlag og sætte dem i relation til de opstillede naturetske helhedssyn, og der bliver udpeget parametre for landskabet, der kan sige noget om, i hvilket omfang forventninger til landskabet, baseret på værdigrundlaget, er realiseret med en given udvikling af landskabet.

Der foretages konsekvensberegninger for hvert alternativ, og disse visualiseres ved hjælp af landskabsdatabasen, der også genererer andet relevant materiale, der kan bruges til at vurdere, i hvilket omfang de forskellige udviklingsalternative tilgodeser parternes værdier og interesser.

Til sidste gennemføres en struktureret etisk samtale, hvor repræsentanter for parterne konfronteres med de relevante konsekvensberegninger og visualiseringer, og hvor de nødvendige værdi- og interesseafvejninger af etisk, æstetisk og økonomisk art diskuteres i en fælles dialog.

Udviklingen af scenarierne vil foregå parallelt med arbejdet med de 3 hovedproblemkredse, som det ses af figur 1. De vil i høj grad komme til at virke strukturerende på arbejdet i de enkelte problemkredse, hvad vi allerede mærker nu, hvor udviklingen af scenarieeksempler presser sig på, for at kunne skabe perspektiver for en realistisk tilrettelæggelse af feltarbejdet til næste sommer. Også ønsket om at sikre sammenhæng mellem emperien i vore undersøgelsesområder, og de problemstillinger, der skal belyses i de enkelte problemkredse, giver allerede nu ophav til en hektisk aktivitet for at få videreudviklet og målrettet delprojekterne. Så de mange pile på

figur 1, der skal vise, hvordan projektets enkelte dele hænger sammen i et tværfagligt netværk, afspejler faktisk allerede realiteten indenfor projektet.

Organisation og ledelse

Projektet gennemføres som et tværfagligt samarbejde mellem 8 institutter på Københavns Universitet, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Kunstakademiets Arkitektskole, og Roskilde Universitetscenter. En seniorforsker fra hver af de involverede institutter indgår i en ledelsesgruppe, der består af:

Peder Agger, Institut for Miljø, Samfund og Planlægning, RUC.

Annelise Bramsnæs, Institut for by- og landskabsplanlægning, Kunstakademiets Arkitektskole, København.

Jesper Brandt, Institut for Geografi og Internationale Udviklingsstudier, RUC.

Jørn Jensen, Institut for Økonomi, Skov og Landskab, KVL.

Jesper Jespersen, Institut for Planlægning, RUC.

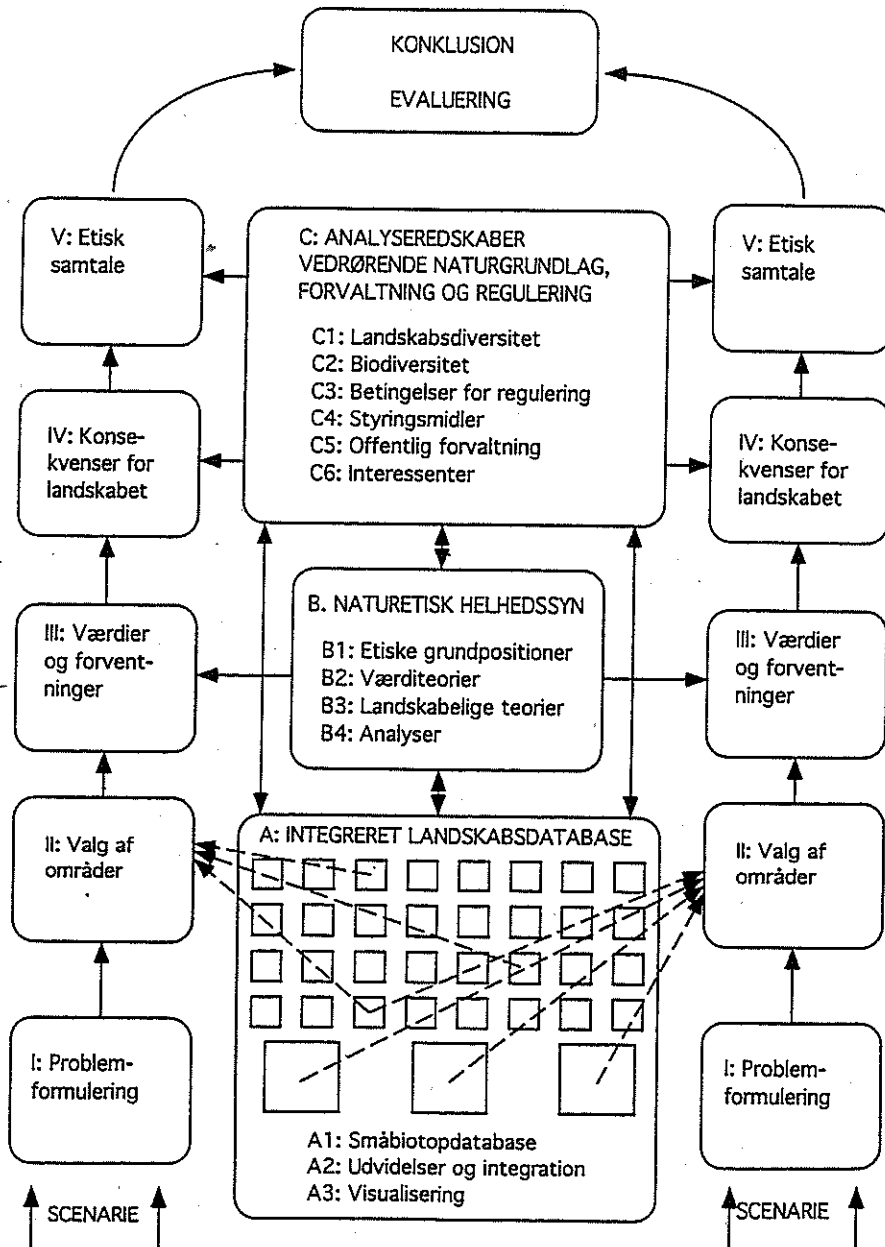
Poul Lübcke, Institut for Kommunikation, Datalogi og Pædagogik, RUC.

Peter Sandøe, Institut for Retorik og Filosofi, KU.

Henrik Zahle, Institut for Retsvidenskab, KU.

Projektleder er Jesper Brandt, Institut for Geografi og Internationale Udviklingsstudier, RUC

Projektets daglige ledelse forestås af et sekretariat placeret i Center for Landskabsstudier, Roskilde Universitetscenter. Sekretariatsleder er Erik Engberg-Olsen.

Figur 1: Oversigt over hovedproblemerkredse og scenarieopbygning

LITTERATUR

Agger, P., & Brandt, J. 1987. Småbiotoper og marginaljorder (Miljøministeriets projektundersøgelser 1986. Teknikerrapport No. 35). Skov- og Naturstyrelsen.

Agger, P., & Brandt, J. § Dynamics of small biotopes in Danish agricultural landscapes. *Landscape Ecology*, p. 227-240.

Biotopgruppen: Agger, P., Brandt, J., Byrnak, E., Jensen, S. M., & Ursin, M. 1986. Udviklingen i agerlandets småbiotoper i Øst-Danmark (Forskningsrapport No. 48). Institut for Geografi, Samfundsanalyse og Datalogi, Roskilde Universitetscenter.

Brandt, J. 1995. Småbiotopernes udvikling i 1980'erne og deres fremtidige status i det åbne land. In J. Brandt & J. Primdahl (Eds.), *Marginaljorder og landskabet - marginaliseringsdebatten 10 år efter* (pp. 21-49). København: FSF. Forskningsserien.

Brandt, J., & Bramsnæs, A. 1988. Efterlysning: Sammenhængende lokal landskabsforvaltning. *Byplan*, 1988(3):94-98.

Brandt, J., Holmes, E., Larsen, D., & Madsen, M. M. 1996. Udviklingen i agerlandet småbiotoper 1981-91. Roskilde: Center for Landskabsforskning. 200 pp.

Ilbery, B. W., & Bowler, I. R. 1993. Land diversion and farm business diversification in EC agriculture. *Nederländse Geografische Studien*, 172:15-27.

Mayrhofer, P., & Schawerda, P. 1991. Die Bauern, die Natur & das Geld. Modell Ökopunkte Landwirtschaft. No. Verein zur Förderung der Landentwicklung und intakter Lebensräume (LiL). Wien.

Primdahl, J., & Brandt, J. 1996. CAP, Nature Conservation and Physical Planning. In C. Laurent (Eds.), *CAP and the Regions* (pp. 12). Paris.